

Dierbare vrienden van de Iona Stichting, ik kijk jullie aan. Ik voel ik mij ontroerd. Diep dankbaar voor alle samenwerking waarin ik door velen van u gezien en gedragen werd. Het kwam als een zegen, of als genade; iets in die richting. Ik ben dankbaar voor jullie komst.

Allereerst wil ik onze stichters gedenken, de heer en mevrouw Van der Linden – 't Hooft. En ik denk aan ons oudste Erebestuurlid Mevrouw Van Beuningen in Hattem, nu in haar honderdste levensjaar. Zij heeft ons geleerd wat het is om *werkelijk op niveau* te vergaderen: wat dat betekent - en wat het vereist.

Reeds vóór de oprichting van de Iona Stichting in 1966 werd ik door Jan van der Linden gevraagd om zgn. 'opvolgend bestuurslid' te worden. Dat hield niets in, alleen een hartelijke band. Daardoor kreeg ik de volle steun van de Iona Stichting toen ik Akwarius ging oprichten. Dat werd een groothandel in Biologisch-dynamische landbouwproducten. Dankzij de steun van Iona kon Akwarius zeer succesvol opereren en dat heeft de biologisch-dynamische landbouw enorm gestimuleerd. Zelf leerde ik daardoor het bedrijfsleven kennen en de wereld van de BD landbouw, met haar uitgangspunt in de innerlijke dimensie van levensprocessen. Edith Lammers van Bueren, de grote kenner van deze vorm van landbouw, komt vandaag de innerlijke dimensie van wetenschap belichten. Dat stemt mij buitengewoon dankbaar.

Naast Akwarius werd ik in 1975 ook penningmeester van de *Iona Stichting*. Ik ging nog meer penningmeesterschappen vervullen: bij de *Vrije School* in Alphen ad Rijn, bij de *Natuurvoedingswinkel* in Alphen, later ook bij de *Vrije Hogeschool* en ook bij de *Stichting Rudolf Steiner Vertalingen*. Financien ging mij gemakkelijk af, want ik hield de aandacht gericht op de innerlijke dimensie van het geld. Nooit zag ik geld als iets materieels, ook niet als iets kwantitatiefs, maar als *potentie*, als gebalde wil. Iedereen die hier zit, en met geld te maken heeft weet wel dat geld mogelijkheden geeft. Maar om die potentie te doordringen met je wil en je verantwoordelijkheid is lastiger. En dat is waar het bij de Iona Stichting om draait. Wilt u in gesprek gaan over uw financiële potentie? Kom dan naar de Iona Stichting!

Nu terzake! Mijn onderwerp is Dionysius en de innerlijke dimensie van het leven. Een uiterst hachelijk onderwerp. Want *wie Dionysius was* weet niemand! Ja, een Kerkvader van omstreeks het jaar 500, die vier boeken en tien brieven schreef, dat wel, maar meer weten we niet. Maar ook wat de innerlijke dimensie van het leven is weten we niet. Als ik niet oppas dreigt mijn verhaal erg abstract te worden! Daarom allereerst een herinnering uit mijn eigen leven. Als schooljongen fietste ik in een donkere nacht van Arnhem naar huis in Oosterbeek. De sterrenhemel was zo overweldigend dat ik van mijn fiets stapte en stil omhoog stond te kijken. Op dat moment wist ik: "ik ben". Ik voelde dat ik mezelf ben. Dat ik een autonoom wezen ben. Die ervaring "Ik ben" is op dat moment in mijn geheugen gegrift Is dit enigszins herkenbaar? Kent u vergelijkbare ervaringen? Ik wil aan die vraag even wat tijd besteden. Misschien wilt u er even voor gaan zitten. We nemen twintig seconden de te tijd om een herinnering te zoeken rond de ervaring: 'ik ben', of iets daaromtrent. Neem even twintig seconden voor om het beeld zo helder mogelijk terug te halen Is dit herkenbaar? Is er ook iemand die deze ervaring niet kent? En zijn er in de zaal wetenschappers die van oordeel zijn dat de ervaring "Ik Ben" een illusie is? Een illusie die in ons brein ontstaat?

Natuurwetenschappelijk is deze ervaring niet te bewijzen. Bewijs ervoor bestaat niet. Maar het is wel een ervaring. De eerste ervaring van de innerlijke dimensie van het leven.

De tweede ervaring kan je opdoen aan een ander mens, die je aankijkt, of waarnaar je luistert. Je ervaart dat het iemand is, een jij, een 'Ander'. Buber en Levinas bouwden hun filosofie op die ervaring. De Ander schreven ze consequent met een hoofdletter. Je kijkt die ander aan, ziet het licht in die ogen, je luistert naar de woorden van die Ander en je voelt dat die Ander een innerlijke dimensie heeft, of liever gezegd: "is". Heeft u een herinnering aan zo'n moment? Neem weer even 20 seconden om die herinnering weer levendig voor u te zien Wie was het die in uw herinnering opkwam: Een vriend? Een familielid? Onthoud goed wie het was! Maar pas op! Opnieuw kunt u geen bewijs leveren voor deze ervaring. Maar als je het ik van een ander ervaart kan dat een enorme kracht op je leven uitoefenen. Volgens Buber en Levinas wordt je eigen bewustzijn totaal getransformeerd door die bijzondere ervaring van de Ander. Mensen staan gewoonlijk tot de dingen in de verhouding *Ik-het*. De verhouding *Ik – Gij* betekent een fundamentele verandering.

En hiermee zitten we middenin de actualiteit. In het Iona Jaarverslag noemde ik het rapport *De betekenis van geestelijke beginselen in het moderne bestaan* van Gabriel van den Brink. 'Geestelijke beginselen' Dat is niet niks! Maar niemand luisterde, uiteraard. *Geestelijke beginselen?* Wat moeten we daarmee!? Maar toen heeft Job Cohen aan Van den Brink gevraagd om een deelrapport te schrijven over de rellen in Haren. Waarom kwamen er plotseling tienduizenden jongeren naar Haren? Wat bewoog deze jongeren? Waarom sloopten zij de winkelstraat? Wat is hun innerlijke dimensie? Van den Brink kiest zijn uitgangspunt in de naam van het virtuele feest: "Project X". Project X is de naam van een film, die toen net populair was onder jongeren. Een film over een feest ergens in Texas, een feest dat totaal uit de hand liep. *Waarom toont die film een feest dat uitloopt op totale chaos?* zo vraagt Van den Brink. Hij benadrukt dat een film illusie is, fictie, fantasie, verbeelding – maar daarom niet zonder betekenis. En die betekenis moeten we willen begrijpen. In de film "Project X" gaat het om ouders die een weekendje weggaan en goedvinden dat hun zoon een feest zal geven voor zijn vrienden. Maar de vader waarschuwt de jongen dat hij de auto niet mag gebruiken. Want dat is de heilige Mercedes van Pa. De Mercedes mag zelfs niet aangeraakt worden. De zoon moet zorgen dat er zelfs niemand tegen de Mercedes zou leunen. In het begin van het feest lopen de vrienden inderdaad braaf en heel voorzichtig om de Mercedes heen, maar de alcohol vloeit rijkelijk, via de sociale media komen er steeds meer mooie meisjes en vrienden en vrienden van vrienden. Dan komen er jongens die van de plaatselijke drugsdealer een kabouter hebben meegebracht. Een kabouter stampvol extacypillen, die ze willen verkopen. De stemming loopt op. Plotseling een knal. De kabouter explodeert! Overal liggen de extacypillen en iedereen gaat helemaal los. De feestgangers klimmen op het dak van de garage. De Mercedes verdwijnt in het riante zwembad. Dan komt de drugsdealer en wil geld zien. Maar dat is er niet. Hij gaat weg en komt terug met een vlammenwerper. Dan gaat alles in de hens . . . De film eindigt ermee dat de vader het toch wel kan waarderen dat zijn zoon dit gigantische feest kon organiseren . . . Tja. Dat zijn de beelden. Gabriel van den Brink wil ze doorzien. Hij vraagt naar de betekenis ervan. Hij schrijft:

De klacht dat vaders meer houden van hun auto dan van hun zoon, komt in diverse films terug. Destructie van dure bezittingen en statussymbolen van vaders is dan ook helemaal geen toevalligheid. In feite wordt hier de vader-zoon-relatie op de proef gesteld. ... Adolescenten willen weten wat in de maatschappij echt telt – mensen of materie.

Met andere woorden: *telt de uiterlijke of de innerlijke dimensie?* Die vraag telt niet alleen voor adolescenten. Denk aan de gigantische problematiek in de zorg. Men spreekt van zorgverlener en zorgvrager. Zijn dat pionnen in een economisch schaakspel? Of zijn het mensen met een innerlijke dimensie? Die woorden *zorgverlener* en *zorgvrager* fungeren als een economische bril. Zij doen de *Ik-Gij relatie* uit het zicht verdwijnen. De innerlijke dimensie raakt buiten beeld.

In de Iona Stichting ontwikkelden we het project Antroposofie en Samenleving, om organisaties te helpen de economische en de menselijke aspecten bij elkaar te brengen. Wij gebruiken daarbij Theorie U, maar *pas op!*, dat is een woordspeling: “*mijn theorie bent U*”. De U is de mens waarmee je in gesprek bent. Theorie U is een hulp om om effectiever te vergaderen. Niet meer blijven hangen bij *talking nice*, maar de stappen maken van *talking tough – reflective dialogue – presencing*. In dit laatste stadium zijn alle vastgeroeste oordelen overboord gegooid en ontstaat er ruimte voor een nieuwe vondst. Een vondst, die potentie in zich draagt. Potentie is toekomst.

Maar wat sta ik hier over de toekomst te praten. Ik sta hier om afscheid te nemen! Dus ik zal u iets over het verleden vertellen. Iets over de grote stappen in mijn leven. Met de groothandel begon mijn ontdekkingsreis door de Antroposofie. Wat een rijke gedachten, wat een schoonheid, wat een diepgang begon ik daarin te ontdekken! Te veel om op te noemen.

Vervolgens kwam ik bij de Vrije Hogeschool. Daar heb ik onvoorstelbaar veel van adolescenten geleerd in eindeloos creatief experimenteren met sociale oefeningen, kunst en reflectie. Maar ik werkte daar ook samen met Lievegoed. Die zag zijn Vrije Hogeschool als een metamorfose van de School van Chartres, waar de beroemde zeven vrije kunsten aan de basis stonden van de even beroemde Kathedraal. Dus ik trok naar Chartres. Ik ben wel zesmaal met studenten een week in de Kathedraal van Chartres geweest, na telkens een volle maand voorbereiding. Hoe meer ik te weten kwam van de twaalfde eeuwse School van Chartres, hoe meer ik ontdekte hoeveel daaruit in de Antroposofie is overgenomen. Het is een nauwverwante geestesstroming. Steiner bouwt voort op Chartres.

Maar ook Chartres is niet uit het niets ontstaan. Chartres bouwde voort op Dionysius de Areopagiet. Hoog in het Zuidtransept is hij afgebeeld. Omringd door mijn studenten stond ik omhoog te turen. “IONYSIUS” was duidelijk te lezen onder de reusachtige gestalte in het rood en wit fonkelende venster. IONYSIUS? We begrepen hier niets van. De naam was beschadigd, de D niet te lezen. Hij biedt hier de *Oriflamme* aan voor de inhuldiging van een nieuwe Franse koning. Dit herinnert aan de legende van Dionysius de patroonheilige van Frankrijk, die op last van de Romeinse Keizer onthoofd werd op de Montmartre (de *Martelaarsberg*). Na zijn onthoofding stond hij op, pakte zijn hoofd op, klemde het tegen zijn hart, om zo vijf mijl naar het Noorden te lopen, naar de plaats waar hij wilde sterven. Zijn naam verbasterde tot St. Denis. Daar verrees de kerk waar zijn bloedbesmeurde kleed bewaard werd. Dit werd de *Oriflamme* die aan de lans van Jeanne d’Arc in de honderdjarige oorlog het tij deed keren. De bloedrode kleur zou, naar men zegt, in de Franse vlag en zelfs in de Nederlandse vlag terug te vinden zijn.

Wat heeft dit nu met mijn onderwerp te maken? Wel, in St. Denis werd deze Dionysius vereenzelvigd met een andere Dionysius, de auteur van het hoogheilige manuscript dat in *diezelfde kerk van St Denys* eveneens werd bewaard. Een vertaling van dit manuscript hoopt de Iona Stichting nu te kunnen doen verschijnen in een eerste volledige Nederlandse vertaling. Persoonlijk houd ik mij dagelijks bezig met de redactie. Dit manuscript is in 827 door de Keizer van Byzantium aan Frankrijk geschonken en werd in St

Denis bewaard. Dit werk maakte een ware zegetocht door Westelijk Europa. In St Denys werd afgekondigd dat Dionysius de auteur van dit manuscript in feite dezelfde was als Dionysius de Areopagiet, de leerling van Paulus. De auteur van het manuscript geeft daar trouwens alle aanleiding toe, want hij beweert inderdaad dat hij in de eerste eeuw leefde als leerling van Paulus. Bijna niemand van mijn studenten wist trouwens wie Paulus is. Slechts een enkeling had ooit gehoord dat Paulus eerst Saulus heette en uittrok om Christenen te laten stenigen. Bij zijn laatste slachtoffer zag hij dat diens ogen naar de hemel gericht waren en straalden, vol van licht, terwijl de stenen op hem regenden. Als hij op weg gaat naar Damascus, om nog meer Christenen te steninge, is hij nog diep onder de indruk van het licht in de ogen van zijn slachtoffer. Dan, halverwege, valt hij op straat, totaal verblind door een overheldere goddelijke lichtstraal. Het licht spreekt tot hem als was het een persoon. Dit transformeert hem voor zijn verdere leven. Hij krijgt een nieuwe naam, Paulus, en hij vertelt dit verhaal telkens opnieuw. Het vervult hem, zijn leven is totaal veranderd. En dit is het uitgangspunt waar Dionysius van uitgaat.

Met alle scherpheid formuleert hij zijn leer over symboliek en verbeelding in Bijbel en liturgie: *“Maak toch niet de fout van de ongeletterde massa om deze dingen letterlijk te nemen”!* Hij roept zijn lezers op om niet in de menigvuldigheid van de symbolen blijven hangen, maar door filosofische reflectie intellectueel op te klimmen tot de eenheid van het goddelijke licht. Wij moeten dan door de letterlijke betekenis heen leren zien en de diepere, niet letterlijke betekenissen trachten te doorgronden. Van mijn studenten had vrijwel geen enkele ooit een kerk van binnen gezien. Ze waren niet kerkelijk opgevoed, maar de felheid waarmee Dionysius zich afzet tegen letterlijke interpretaties van bijbelverhalen fascineerde hen. Tijdens de voorbereidingen hadden wij ons al met Dionysius bezig gehouden, maar nu zagen wij de kerkraden zelf als een verbeelding van zijn leer: wij keken naar al die veelkleurige voorstellingen. Daarachter straalt het zonlicht. Het licht is oorzaak en doel van de ramen. Dionysius zegt: *Het zonlicht zou onze ogen beschadigen als we rechtstreeks erin zouden kijken.* Rekening houdend met de zwakheid van onze ogen wordt het zonlicht gebroken in die van schoonheid sprankelende menigvuldigheid van heilige gestalten. Aan ons de taak om ons te verheffen tot de eenheid van het Licht, dat door die heilige gestalten heen straalt. Het feit, dat de Gothische vensters aan deze leer van Dionysius doen herinneren is allerminst toeval. Chartres stond in nauw contact met St. Denis, waar in 1136 het koor van de kerk vernieuwd werd. Dat was het begin van de gotische bouwstijl met zijn reusachtige ramen als lichtende muren die het licht omtoveren tot veelkleurige figuren. *Uit de éénheid van het licht komt alles voort - en op die éénheid is alles betrokken,* een lievelingsgedachte van Dionysius en de gotische vensters beelden dat uit.

Verbeelding! Dionysius beschrijft in grandioze beelden Negen koren van Engelen, verbonden in een Hemelse Hiërarchie. Vervolgens construeert hij daaruit een Kerkelijke Hiërarchie, ook in driemaal drie rangen. Wonderlijk subtiel schetst hij de liturgie en alle sacramenten. Maar telkens is hij relativerend en nuchter: *“Dit is allemaal slechts verbeelding”* zegt hij *“symbolische beelden!”* om vervolgens op zoek te gaan naar de betekenis daarvan. De communie is voor Dionysius een gemeenschapsmysterie. Maar de werking daarvan berust *niet op een magische werking van de priester.* Nee, die werking berust op het inzicht, het begrijpen, het doorgronden van het mysterie. *Inzicht* verheft ons naar de eenheid van het zijn. *De wereld om ons heen, dat zijn wij zelf.* Dat wordt door het gemeenschapsmysterie in beeld gebracht. Dionysius is in dit opzicht verfrissend modern. Ik zou wel eens willen weten of onze nieuwe Paus ook zo nuchter en down to earth over deze dingen denkt. De kerk heeft later veel te veel toegegeven aan de volkse behoefte aan magie. De transsubstantiatie ging men aan het volk tonen met de magische

woorden *Hoc est Corpus*. We moeten dan ook niet verbaasd zijn dat dit later verbasterd werd tot *HocusPocus!* Dionysius was wars van de magische stromingen die in zijn tijd populair waren. Hij werd niet moe ons op te roepen tot kennis, weten, inzicht en geestelijk begrijpen, om vervolgens van daaruit ons te verheffen naar een sfeer boven alle begrip, een innerlijke dimensie waarover het beter is te zwijgen.

Na zijn twee symbolische werken, over de Hemelse en de Kerkelijke Hiërarchie begint Dionysius van voren af aan, maar nu als filosoof. Wat eerst in beelden behandeld werd verschijnt nu in abstracte gedachten. Hij stelt bijvoorbeeld de vraag naar het *Zijn*. Dit sluit aan bij het begin van mijn verhaal, waar het ging over de ervaringen 'Ik ben' en 'Jij bent'. Rudolf Steiner stelt die vraag ook in de wekspreuken van zijn Zielenkalender: – '*Kann ich das Sein erkennen?*' *Kan ik het zijn doorgronden?*'. Bij deze vraag verbindt Dionysius heel de rijkdom van de Griekse filosofie met de bijbelse traditie. Hij begint met de vraag *wat is?* Zoals in de moderne natuurkunde alles wordt afgeleid uit The Big Bang, zo wordt door Dionysius, veel abstracter, alles afgeleid uit een al-ene oorzaak. Die al-ene oorzaak rust in zichzelf . . . straalt uit tot in de verste uithoeken van de schepping . . . rust in alle dingen . . . maar alles wat is blijft op die al-ene oorzaak betrokken. De goddelijke liefde verbindt het al. De ervaring *ik ben* en *jij bent* is verbonden met *al wat is*. De al-ene oorzaak betreft ons op elkaar: *wij zijn*.

Dionysius relativeert opnieuw. Hij waarschuwt: dit alles zijn slechts beelden en abstracte gedachten. Als we de goddelijke lichtstraal echt willen ontmoeten, *moeten we met Mozes de berg opgaan*. En daar, met Mozes op de berg, zullen we merken dat het licht duister is. Dat het woord zwijgt. Dionysius vindt dan ook beter om de Godheid te eren met zwijgen. En hij raad ons aan alle beelden, alle verbeeldingen, alle symboliek, los te laten. Maar intussen is hij met zijn lezers een weg omhoog gegaan. De berg op. Zelf ben ik ooit in de Sinai woestijn de berg van Mozes op geklommen. De berg die volgens de reisbureaus de berg van Mozes is. Ik liep omhoog naast een Joodse rabbi en ik vroeg hem of hij ook meende dat dit de berg van Mozes was. "Nee," zei hij, "*wij denken dat het erg belangrijk is dat wij niet weten waar die berg is. Want het is helemaal geen berg. Het is een weg omhoog binnenin de mens zelf.*" Ik voelde dat hij gelijk had. Dat is met zekerheid ook wat Dionysius bedoelt als hij het hoogste zwijgen met Mozes op de berg beschrijft. Maar dan komt Dionysius weer omlaag en dan schrijft zijn herderlijke brieven. Velen zien die brieven als een toevallig aanhangsel bij het werk van Dionysius. Maar nee, daarin daalt hij af naar het werk en het praktische leven van bisschoppen, priesters, monniken, misdienaars, gelovigen, en hun onderlinge verhoudingen. Hij benadrukt het belang om je innerlijke evenwicht, je inlevingsvermogen, je dienstbaarheid en je kennis steeds verder te ontwikkelen om daardoor beter in staat te zijn om andere mensen beter te kunnen helpen. De innerlijke dimensie is uiteindelijk dienstbaar aan de noden van de mensen die op je weg komen. Ik denk dat de grote stappen op de antroposofische scholingsweg verwantschap vertonen met die van Dionysius. *Zijn* symbolen en verbeeldingen noemt Steiner *imaginaties*. *Zijn* geestelijk schouwen en denken noemt Steiner *inspiratie*. *Zijn* alles loslaten en zwijgen noemt Steiner *intuïtie*. Ook het afdalen naar de noden van het praktische leven loopt bij Steiner en Dionysius parallel. Ook in de School van Chartres is dit alles terug te vinden. Uiteraard, zou ik menen, want zij baseerden zich op Dionysius. Misschien ga ik hiermee wat kort door de bocht, maar dit is ook een zeer persoonlijke benadering. Ik heb verslag gedaan van mijn innerlijke dimensie en de Iona Stichting heeft mij ontzaglijk geholpen om dit dienstbaar te maken aan het praktische leven en mijzelf onderdeel te weten van een groter geheel. De Iona Stichting is een bundel verbindingen in kringen, directie, secretariaat, dagelijks bestuur, algemeen bestuur, initiatiefnemers van projecten, schenkers en collega-stichtingen. Mijn dankbaarheid voor de hartelijke

samenwerking met alle betrokkenen is zo groot dat ik het niet kan uitdrukken, zodat het beter is om daarover te zwijgen . . . Ik heb gezegd.